

Contexto político, social e lingüístico de 1936-1975: guerra, posguerra e ditadura.

Os avances que Galicia experimentara no primeiro terzo do século XX (políticos, culturais, lingüísticos...) víronse traxicamente freados pola guerra española (1936-1939) e a posterior instauración do réxime franquista (1939-1975). A **situación económica** neste longo período ten dúas fases: ata 1960, as duras sancións económicas que os países occidentais impuxeron ao novo réxime provocaron o racionamento dos produtos básicos e a drástica redución dos salarios, son os duros anos da fame e do racionamento. A partir da década dos 60 iníciase un certo desenvolvemento económico en todos os sectores tanto na agricultura como na industria, o que favoreceu a mellora do tecido comercial e do transporte. Na **sociedade** galega tamén se producen cambios: agudízase o proceso de desruralización e o desprazamento da poboación cara a núcleos urbanos, un certo incremento de proletariado unido ao desenvolvemento da industria, e da pequena burguesía relacionado co comercio. A **emigración** continuou a ser unha opción para milleiros de galegos na procura de mellores oportunidades. Nun primeiro momento diríxense a países americanos (Arxentina,Venezuela...) e a partir dos anos 60 irán cara a países europeos (Suíza, Alemaña, Francia...) e tamén zonas da Península (Euskadi, Cataluña...)

Entre 1939 e 1950, o centro da actividade literaria galega pasará a ser México e Bos Aires. Na capital arxentina entran en contacto os **emigrados** antes da sublevación militar (Blanco Amor, Varela Buxán...) cos **exiliados** (Castelao, Seoane, Valenzuela...) e comezarán a desenvolver un amplo traballo intelectual e a impulsar a conciencia galeguista e a difusión da cultura galega a través de conferencias, a publicación de revistas, a creación de editoriais, emisións radiofónicas (o programa *Galicia Emigrante* emitíase os domingos desde Radio Libertad de Bos Aires), ou edicións de libros (entre 1940 e 1944 publicáronse en América 18 libros en galego). Eles van ser o elo de continuidade da cultura galega. Castelao foi unha das grandes referencias do galeguismo en América e na propia Galicia. No exilio vanse publicar as obras que en Galicia non poden ver a luz.

Polo que se refire á **política**, a ditadura franquista caracterizouse por ser un réxime autoritario que negaba as liberdades básicas das persoas e non recoñecía a diversidade cultural e lingüística do Estado. O seu poder apoiábase na forza do exército e da policía. Dos contrarios ao réxime algúns foron reprimidos: encarcerados ou asasinados e outros exiliáronse ou desvinculáronse da política. A partir dos anos 60 fundáronse na clandestinidade novos partidos (PSG, UPG) e nos anos 70 organízanse sindicatos nacionalistas.

Respecto da **lingua**, prohibiuse o uso escrito. No ámbito oral a perda de prestixio levou a un importante retroceso no seu uso entre as xeracións máis novas e no ámbito urbano. En **1950** a creación da **editorial Galaxia** foi un feito clave para a recuperación da lingua escrita e a súa dignificación. Neste proxecto participan algúns galeguistas históricos que xa comezaran a súa actividade cultural antes da Guerra Civil como Otero Pedrayo, e outros novos como Fernández del Riego ou Ramón Piñeiro. O obxectivo fundamental era a **recuperación da función cultural e do prestixio social da lingua**. Este ano, 1950, é

o ano en que morre Castelao no exilio e con el o proxecto político, o Partido Galeguista autodisólvese e a loita centrase agora no eido cultural da man deste grupo Galaxia.

Os partidos e sindicatos nacionalistas fixeron da cuestión da lingua un obxectivo prioritario. Creáronse numerosas **asociacións culturais** que loitaban pola normalización: **O Facho, O Galo...** Avánzase na investigación lingüística: en 1965 créase a Cátedra de Lingua e Literatura Galega na Universidade de Santiago.

En 1975 morre Franco e iniciáase unha andaina democrática que traerá a liberdade para as persoas, para a cultura e para a lingua galega.

A poesía entre 1936 e 1975: A Xeración do 36, a Promoción de Enlace e a Xeración das Festas Minervais.

O triunfo da rebelión militar do xeneral Franco provocou consecuencias nefastas para a nosa cultura: pechan editoriais, revistas (*Nós*), xornais, plataformas de investigación (*Seminario de Estudos Galegos*), asasinato de xornalistas, escritores... A censura contra todo o escrito en galego foi feroz e se a produción literaria non chegou nunca a interromperse completamente foi grazas ao labor levado a cabo polos exiliados en América. En Galicia a recuperación só se iniciará a partir de 1950 e un pouco antes, no **1947**, sairá á luz clandestinamente *Cómaros verdes* de Aquilino Iglesia Alvariño.

Esta mesma censura trouxo como consecuencia que tres xeracións de poetas se deran a coñecer no mesmo período, posto que os máis vellos deberon gardar silencio, ou ben, utilizar o castelán. Así, non debe estrañar que *Longa noite de pedra* apareza en 1962 contendo poemas de 1936 ou que convivan poetas de idade moi dispar. A poesía galega neste período ofrece un panorama heteroxéneo, xa que conviven distintas xeracións, múltiples tendencias e grande variedade de estilos. A pesar da interrupción que supuxo a guerra e os primeiros anos da ditadura, pódese observar a continuidade coas liñas temáticas da tradición literaria, como se reflite neste esquema:

Literatura galega do século XX e XXI

ÉPOCA MEDIEVAL <i>Trobadores</i>			
	SÉCULO XIX		
	Denuncia <i>Curros Enríquez</i>	Intimismo <i>Rosalía</i>	Costumismo e paisaxe <i>Pondal</i>
SÉCULO XX			
	<i>Ramón Cabanillas</i>		Paisaxismo <i>Noriega Varela</i>
Neotrobadorismo <i>Bouza Brey</i> <i>Álvaro</i> <i>Cunqueiro</i>			Hilozoísmo <i>Amado Carballo</i>
GUERRA CIVIL			
Neotrobadorismo <i>Álvaro Cunqueiro</i> <i>Álvarez Blázquez</i>	Socialrealismo <i>C. E. Ferreiro</i> <i>Luis Seoane</i>	Intimismo existencial <i>Aquilino I. Alvariño</i> <i>Antón Tovar</i>	Ruralismo <i>Aquilino I.</i> <i>Alvariño</i> <i>X.M.Díaz Castro</i>
	<i>X.L. Méndez</i> <i>Ferrín</i> <i>Manuel María</i> <i>Bernardino Graña</i>		<i>Uxío Novoneyra</i> <i>A. de Taramancos</i>
		Escola da Tebra <i>Méndez Ferrín</i> <i>Manuel María</i> <i>B.Graña</i>	

Para a recuperación foi fundamental a creación de varias editoriais, unha das primeiras foi a colección “Benito Soto” (1949), editorial de poesía galega dirixida por Celso E. Ferreiro, que publica poesía das correntes de posguerra: culturalismo, hilozoísmo, neotrobadorismo, intimismo, Escola da Tebra. Outras editoriais: “Monterrey”, “Bibliófilos Gallegos” que publica a primeira novela en galego de posguerra: *A xente da barreira* de Carvalho Calero; a colección poética *Xistral*; o xornal *La Noche* de Santiago que edita un suplemento que recolle obras en galego de autores vellos e novos, pero non o labor dos exiliados, de feito foi clausurado pola censura en 1950 por publicar uns textos homenaxeando a figura de Castelao con motivo do seu falecemento. Pero será a editorial **Galaxia (1950)** o principal alicerce da cultura galega de

posguerra: impulsada polos membros do P. Galeguista que eles mesmos ~~disolveron para emprender a~~ afirmación de Galicia en clave culturalista da man de Ramón Piñeiro e Fernández del Riego. Dentro de Galaxia está a revista *Grial*, a *Revista de Economía*, a colección *Illa Nova* para publicar obras de xente nova. Os poetas que publican a súa obra entre 1950 e 1975 poden agruparse tendo en conta o ano do seu nacemento en tres grupos: a **Xeración do 36**, a **Promoción de enlace** e a **Xeración da Festas Minervais**.

Forman a **Xeración de 1936** un grupo de autores nados entre 1910 e 1920, que viviron de cheo a guerra civil, formados no tempo da República e discípulos directos da Xeración Nós. A obra destes poetas callará definitivamente despois de 1936. Unha póla reverdecerá en América, onde cantan os poetas Luís

Seoane, Emilio Pita e Lorenzo Varela. A outra farase evidente, aínda que serodiamente, arredor das novas revistas e sobre todo na colección *Benito Soto*, dirixida por Celso Emilio Ferreiro.

A poesía dos anos de recuperación cultural do galego na posguerra maniféstase en diversas direccións:

- A continuación da poesía da tradición paisaxística galega, ben seguindo a orientación hilozoísta ou ben nunha dirección máis clásica, humanista.
- A continuación de certas manifestacións vangardistas propias como o Neotrobadorismo.
- Unha poesía existencial, de ton pesimista, que daría lugar ao que se denominou a “Escola da Tebra”.
- A poesía de compromiso social que encheu o panorama poético dos anos sesenta e setenta e que tivo como principal representante a Celso Emilio Ferreiro.

O silencio que seguiu á sublevación militar de 1936 rompeuno en 1947 **Aquilino Iglesia Alvariño** coa publicación de *Cómaros verdes*, libro onde aparecen poemas na liña do neotrobadorismo e do hilozoísmo e outros nos que o autor se mergulla na paisaxe natal e no mundo rural. É o xenuíno representante do paisaxismo iniciado por Antón Noriega Varela, pero a diferenza deste, o seu paisaxismo está cargado de humanismo. Por outra banda, a súa formación clásica deixou nel un pouso que se manifesta na grande perfección formal dos seus versos. **Xosé María Díaz Castro** é autor de *Nimbos* (1961) é o poeta do home, do home como individuo e dos seus problemas transcendentais: o amor, a vida e a morte, o tema relixioso, a paisaxe e Galicia constitúen o núcleo temático da súa poesía. **Álvaro Cunqueiro** publicara antes da Guerra Civil tres libros con pegadas vangardistas onde logra fundir as formas populares e a cantiga de amigo medieval coas atrevidas imaxes das vangardas: *Mar ao norde* (1932), *Poemas do si e non* (1933) e *Cantiga nova que se chama riveira* (1933). *Dona do corpo delgado* (1950) é unha das primeiras obras publicadas tras a paréntese da Guerra Civil. O libro incorpora composicións de corte clásico ademais de continuar explorando a liña neotrobadoresca. A súa derradeira obra *Herba aquí ou acolá* (1980) é un conxunto heteroxéneo de poemas, pertencentes a distintas épocas, onde aborda os temas transcendentais do ser humano a través dunha recreación persoal de mitos lendarios e personaxes históricos. Na segunda parte do libro o poeta reflexiona sobre o tempo, as mudanzas e a morte.

Celso Emilio Ferreiro (Celanova, 1912- Vigo, 1979) é considerado o máximo representante en Galicia da poesía social. Rematada a guerra instálase en Pontevedra onde dirixe a colección de poesía Benito Soto. A súa primeira obra é de 1954, *O soño sulagado*. Aparece nesta obra unha voz persoal, inscrita na chamada Escola da Tebra, que ten en común certos aspectos temáticos: intimismo, desacougo, extravío existencial, pero tamén alusións ao amor, á súa nai e á súa muller, Moraima. A publicación de *Longa noite de pedra* (1962) supuxo o grande acontecemento da poesía galega do século XX pola resonancia que tivo. O título do poema inicial e do propio libro foi interpretado como un símbolo da situación de España durante a ditadura: a longa noite de pedra da opresión e falta de liberdade. Conflúen nesta obra dúas liñas temáticas: unha liña social, cívica, comunitaria de denuncia crítica, e outra, lírico-intimista, integrada por composicións na que o poeta canta os paraísos perdidos e volve a vista atrás para invocar a infancia e a mocidade. En 1966 emigrou a Venezuela en busca dunha Galicia máis libre e concienciada e volveu defraudado. Contra esta realidade escribiu o libro *Viaxe ao país dos ananos* (1968), enfocado desde o sarcasmo e a ironía. Froito da mesma experiencia persoal que motivou *Viaxe ao país dos ananos*, son os seus libros de poesía satírica: *Cantigas de escarnio e maldicir* e *Paco Pixiñas*. Tamén segue esta liña *Cemiterio privado*, unha serie de epitafios, a maior parte deles condenatorios, cos que fustiga os “ananos”, os asasinados fascistas, os especuladores, os indiferentes a inxustiza... En *Onde o mundo se chama Celanova* (1975) predominan os poemas dedicados á súa muller e tamén a saudade provocada pola lembranza da súa vila natal.

A chamada **Promoción de enlace** compóñena poetas nados entre 1920-1930 que non constitúen un grupo homoxéneo e elaboran illadamente os seus discursos literarios nos anos máis negros da posguerra: sofren a pobreza cultural da España da época, o illamento da cultura europea, son autodidactas, sen formación universitaria; descoñecen a cultura galega de preguerra; formados na cultura castelá, comezan, polo xeral, publicando nesa lingua. Acusan as pegadas surrealistas da xeración do 27 española e das vangardas da literatura galega. A súa poesía caracterízase pola temática existencial e angustiada, sen que tampouco falte o compromiso social. Constitúen esta xeración **Antón Tovar**, nas primeiras obras céntrase en temas como a soidade ou a tensión entre angustia existencial e esperanza, *Arredores* (1962) en *Calados esconxuros* (1980) incorpora a temática social e o erotismo. **Luz Pozo Garza**, autora de *O paxaro na boca* (1952), *Verbas derradeiras* (1972), *Códice calixtino* (1986), *Prometo a flor de loto* (1992) e *A vida secreta de Rosalía* (1996). O amor, tratado dun xeito delicado e sensual, con expresivas imaxes eróticas nas súas primeiras obras, tórnase máis tarde nun amor marcado pola nostalxia e pola presenza da morte. Manteñen as súas obras unha certa unidade baixo diversos motivos simbólicos como a luz, a música e a natureza. **Manuel Cuña Novás** é talvez o poeta máis representativo da temática de angustia persoal, do que se deu en chamar “Escola da Tebra”. En *Fabulario novo* (1952) ofrece a súa persoal concepción poética, caracterizada polo sentimento de angustia que se manifesta no emprego de motivos recorrentes: as tebras, a escuridade, o terror, o desacougo, o espanto... Este libro tivo especial significación pois apareceu cando o hiloísmo e o neotrobadorismo eran correntes xa esgotadas e supuxo unha reacción fronte a elas, marcando novas liñas poéticas.

A **Xeración de 1950** ou **Xeración das Festas Minervais**, son os poetas nados entre 1930-1940. Son chamados con esta segunda denominación porque moitos deles foron premiados nestes certames restaurados en Santiago de Compostela a partir de 1953. Moitos deles participarán tamén no suplemento cultural do diario compostelán *La Noche*. Empezan a publicar as súas obras na colección *Illa Nova*, creada pola Editorial Galaxia. Adóitanse distinguir dous grupos ben definidos: por unha banda, un grupo compostelán próximo ao proxecto cultural de Galaxia (Xosé Luís Franco Grande, Salvador García-Bodaño, Xohana Torres), e por outra o grupo Brais Pinto, constituído en Madrid en 1958 por universitarios e emigrantes que crean unha colección de poesía na que publican as súas creacións, caracterizadas pola “Escola da Tebra”. Deste grupo formaron parte Xosé Luís Méndez Ferrín, Bernardino Graña, Ramón Lorenzo e Alexandre Crieiro. Trátase dun grupo heteroxéneo, porén, comparten o desexo de romper coa tradición, o achegamento ao existencialismo a ao marxismo, o gusto polo rock e polo jazz.

A nómina de poetas desta xeración é extensa, polo que destacaremos de entre todos a **Xosé Luís Méndez Ferrín**. Nun comezo, en obras como *Voce na néboa* (1957) cultivou a poesía existencial, reflectindo unha visión pesimista e angustiada da vida e do futuro de Galicia, seguindo os parámetros da Escola da Tebra. Continuador da poesía socialrealista en *Antoloxía popular* (1972) publicada baixo o heterónimo de Heriberto Bens, ou en *Sirventés pola destrución de Occitania* (1975). Pero en 1976 publica *Con pólvora e magnolias*, Premio Nacional da Crítica, obra que supuxo a renovación da poesía galega estancada no realismo crítico dos imitadores de Celso Emilio Ferreiro. Nesta obra alíanse a poesía revolucionaria –a pólvora- co lirismo persoal (a lembranza do pasado, o tempo, o amor, a morte) e máis o luxo estético –as magnolias-. Os poemas discorren en versos libres, salferidos por diversas resonancias culturais: o celtismo, a poesía medieval, o surrealismo, o movemento *beat*,... O ton xeral é nostálxico mostrando a imposibilidade de recuperación do tempo e o triunfo da decadencia. Esta obra, de grande influencia noutros poetas máis novos, marca un distanciamento coa liña social-realista e propón novos temas, así como unha importante renovación formal: uso non convencional da sintaxe, maior riqueza léxica, numerosas referencias que abranxen a pintura, o cine, a música contemporánea... *Contra maquiéiro* (2005) acentúa o seu compromiso: o “muiñeiro” e as súas accións son unha metáfora do capitalismo, do sufrimento, da inxustiza e da morte que causou o século XX; ambientada nas guerras de independencia cubana, nas dúas guerras mundiais e na guerra civil, o suxeito lírico ponse da parte dos perdedores e invoca á Razón como arma liberadora contra a “maquía” que deglute o capitalismo.

Autores destacados desta xeración son tamén **Manuel María**, o primeiro e máis prolífico poeta novo da posguerra. Autor de *Muiñeiro de brétemas* (1950) pertence ás Escola da Tebra; *Terra Chá* (1954) poemario no que se recolle poesía social: defensa de Galicia, da lingua, das clases populares e protesta contra a tiranía, as inxustizas e o imperialismo; *Documentos persoais* (1958), e *Versos de lume e o vagalume* (1982), onde amosa unha preocupación pola renovación da linguaxe poética sen deixar de ser unha lírica de evidente contido ideolóxico. **Bernardino Graña**, autor de *Profecía do mar* (1966), obra coa que rompe co pesimismo que caracterizara o seu libro inicial e co que adopta unha afirmación vitalista do home e do universo. Neste libro recrea o mar, os mareantes, as vilas e os ambientes mariñeiros, ofrecéndonos unha cosmovisión moi

persoal e íntima, afastada do mero descritivismo.

Uxío Novoneyra, autor de *Os eidos (libro do Courel)*, caracterizado pola brevidade na procura de reflectir a natureza espida, esencial, do Courel, onde o ser humano é un elemento mínimo dentro desa inmensidade cósmica (a serra e os cumes, os ríos, a neve, as néboas, os lobos...). Entre os seus recursos máis salientables destaca o fonosimbolismo, é dicir, a evocación de sensacións auditivas, visuais e anímicas mediante a combinación e repetición de fonemas.

Xohana Torres ten en *Do sulco* (1957) unha poesía próxima á obra dos poetas do grupo Brais Pinto. **Avilés de Taramancos**, autor de *As moradias do vento* (1955), obra que está marcada polo antes da súa emigración a Colombia. Completarían esta nómina de autores nomes como: **Salvador García Bodaño, Xosé Luís Franco Grande, Ramón Lourenzo, Alexandre Crieiro e Manuel Álvarez Torneiro**, entre outros.

O que está claro é que a pesar da dureza destes anos, dunha guerra civil e dunha durísima represión da ditadura a nosa poesía soubo retomar as liñas poéticas da preguerra e cando estas se esgotaron iniciar unhas novas que con base na nosa tradición viñeron a renovala para non perder o ritmo creativo do noso pobo, na nosa lingua, porque a voz e os cantos dun pobo non hai ditador que os poida calar.